

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

En blekingsk blotinskrift : en nytolkning av inledningsraderna på
Stentofstenen

Santesson, Lillemor

Fornvännen 221-229

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1989_221

Ingår i: samla.raa.se

En blekingsk blotinskrift

En nytolkning av inledningsraderna på Stenofstenstenen

Av Lillemor Santesson

Santesson, L. 1989. En blekingsk blotinskrift. En nytolkning av inledningsraderna på Stenofstenstenen (A sacrificial inscription from Blekinge. A new interpretation of the opening lines of the Stenofsten stone.) *Fornvännen* 84. Stockholm.

A new interpretation of the sequences **niuhaborumr** and **niuhestumr** inscribed in the 24-rune futhark on the Stenofsten stone in Blekinge reveals contemporary evidence of pagan Norse sacrificial ceremonies. The interpretation is based on the hypothesis that the use of two different **a**-runes in **ha** and **ha** is phonologically justified. Hitherto it has been unquestioningly assumed that they are identical. According to the interpretation presented here, the introductory numeral **niu** is followed by dative plural forms of **habrak* 'he-goat' and **hangistar* 'stallion', namely **hab^orumr** and **ha(n)gestumr**. The dative forms can be read as instrumental qualifiers of the third line: 'With nine bucks, with nine stallions Hapuwołfr gave good growth'. This interpretation solves several linguistic problems, such as the front mutation in the hitherto prevalent reading **gestumr**, which has been considered to refute Kock's *umlaut* theory, and the assumed difference in the language of the opening and closing parts of the inscription. The number nine and the masculine gender of the sacrificial animals have a direct parallel in Adam of Bremen's account of the Uppsala sacrifice.

Lillemor Santesson, Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk, Helgonabacken 14, S-223 62 Lund, Sweden.

Sacrificium itaque tale est: ex omni animante, quod masculinum est, novem capita offeruntur, quorum sanguine deos placari mos est.

Adam av Bremens skildring av Uppsalablotet är klassisk. Enligt hans berättelse från 1070-talet anställde man i Uppsala vart nionde år ett för hela landet gemensamt offer. Av allt levande offerades nio av maskulint kön, både djur och människor (jfr citatet ovan från upplagan 1917 s. 259 f.). En annan hävdatecknare från 1000-talet berättar att ett liknande offer ägde rum vart nionde år i Lejre på Själland. De nordiska blodsoffren omtalas också i arabiska berättelser och isländska sagor. Att blot försiggick långt fram i tiden framgår av Gutalagen som liksom vissa norska lagar innehåller särskilt förbud mot blot. I Gutasagan berättas närmare om hur dessa

offer i äldre hednisk tid gick till på Gotland: det högsta blotet med människoffer var gemensamt för hela Gotland, medan varje s.k. treding höll mindre offer med boskap, mat och dryck. (För en översikt över de olika skriftliga källorna se Holtmark 1970.)

Även arkeologiska fynd berättar om offer av olika slag. Fynden från Käringsjön i södra Halland, vilka dateras till cirka 200–400 e. Kr., tyder på att där legat "en lokal kultplats som begagnats av folket i några få närliggande gårdar" (Stenberger 1971 s. 427). De flesta offergåvorna är lerkärl innehållande olika födoämnen, men också träföremål med anknytning till jordbruket har hittats. Vår ojämförligt rikaste offerfyndplats, öländska Skedemosse, nu åkermark men tidigare sjöbotten, torde "ha varit ett offerställe gemen-

samt för ett stort område, kanske för hela den mellersta delen av ön" (ibid.). De arkeologiska undersökningarna (se Hagberg 1961, 1963 och 1967) har visat att man där anställt offer under en period av cirka tvåhundra år, från slutet av 200-talet e. Kr. till omkring år 500. Den absoluta majoriteten av fynd är ben (inmot ett ton). Att hästen var det vanligaste offerdjuret framgår av att benrester från minst 100 hästar påträffats, men också andra husdjur som nötkreatur, får och getter har offerats. Funna skelettdelar från cirka 30 människor vittnar om att även människooffer ägt rum.

Vi har alltså klara arkeologiska bevis för att blotceremonier försiggick fram till åtminstone år 500 e. Kr. De skriftliga upplysningarna om blot är däremot av senare datum och förmedlas till oss av sådana som endast utifrån iakttagit den hedniska traditionen. Hitills saknar vi samtida vittnesbörd i ord från dem som själva deltog i offerceremonierna. Som ett sådant uppfattar jag emellertid den 24-typiga blekingska Stentofteinskriften, vilket framgår av den nytolkning av inledningsraderna som presenteras i denna uppsats. Först ger jag en kort översikt över tidigare tolkningar och de språkliga problem dessa för med sig.

Runinskriften på Stentoftestenen (nr 399) i Gammalstorps socken i sydvästra Blekinge har behandlats av ett stort antal forskare, men ännu har man inte nått någon enighet om hur vissa runpartier bör tolkas. Till de omstridda passagerna hör inskriftens två första rader, som rent grafiskt inte erbjuder några problem, då de enskilda runorna är fullt läsliga:

† | N N * B O R N M †
n i u h a b o r u m r

† | N N F X M † † N M †
n i u h a g e s t u m r

Däremot råder det delade meningar om var eventuella ordgränser finns. De olika tolkningarna av inskriften blir naturligtvis direkt

avhängiga av gränsdragningen, men även samma ordgränser kan ge högst olika tolkningar.

Enligt flera forskare inleds de båda raderna med räkneordet **niu** 'nio' (t.ex. Brate 1919, Kock 1921, Agrell 1936, Marstrander 1952, Nielsen 1968 och Grønvik 1987). Fördelen med en sådan läsning är uppenbar. Stavningen blir enkel och språkhistoriskt helt korrekt. Inga specialkonstruerade förklaringar behövs. Det är också den tolkning som tycks vara mest accepterad idag. Ett annat förslag är att läsa **niu** tillsammans med de två följande runorna, d.v.s. **niuha**, resp. **niuha**, varvid man utgår från det urnordiska adjektivet **niuja-* 'ny'. Den närmare tolkningen varierar dock, t.ex. ett kvinnonamn *Nyia* (von Friesen 1916 s. 44 f.), ett substantiv 'tiden-der' (Lindroth 1918 s. 170 f.), ett sammansättningsled 'ny-' (Lindquist 1923 s. 112 ff.) eller *Nyia-*, namnet på hövdingens hird (Jacobsen 1935 s. 22 f.). Den vanligaste kritiken (se t.ex. Kock 1921 s. 4, Marstrander 1952 s. 117 och Grønvik 1987 s. 119 f.) mot tolkningarna som utgår från **niuja-* gäller inskriftens stavning med **h**, en stavning som även förespråkare för dessa tolkningar klart betonar inte är den väntade: "I **niuha**, **niuha** kan **h** väcka betänkligheter mot att föra ordet till stammen *niuja-*: något **h** har här aldrig funnits och dess insättande måste man, om man vill hänföra **niuha** dit, förklara som beroende på en misslyckad arkaiserande skrifning" (von Friesen 1916 s. 45). Förekomsten av **h** brukar dock förklaras som ett hiatusfyllande inskott (t.ex. Krause 1937 s. 515, 1971 s. 164 och Klingenberg 1973 s. 238). Ytterligare ett förslag till avgränsning av runorna i de båda radernas början ges av Antonsen (1975 s. 85): **ni uha/uha**, där **ni** tolkas som en negation och **uha/uha** som ett egennamn.

Om man väljer den idag mest accepterade läsningen **niu** inleds följande ord med **h**. Även här finns flera tolkningar. Runföljderna **ha/ha** brukar oftast ses som första led i sammansättningar med **borumr** och **gestumr**. Så gör t.ex. Kock (1921 s. 12), som utgår från urnordiska **hāhu*, fornsvenska *hār* 'årtull', 'båtsmanshåll', Marstrander (1952 s. 116 f.) och Nielsen (1968 s. 40), som bågge

Runstenen från Stentofen, Gammalstorp sn, Blekinge. — The rune stone from Stentofen.

utgår från det urnordiska adjektivet **hauhar* 'hög'. Även Grønvik (1987) utgår från **hauhar* 'hög' (s. 119) men tolkar ordet som ett namn på Oden (s. 130). Runföljderna **ha/ha** har också tolkats som fristående ord, t.ex. som sammandragna former av **hala/*hala* 'stenar' (Brate 1918).

Trots oenighet om hur orden i de båda radernas inledning ska avgränsas och uttolkas är alla överens om att raderna avslutas med de båda substantiven **borumr** och **gestumr**, antingen de uppfattas som fristående ord eller som slutled i sammansättningar. Ändelsen **-umr** visar att substantiven står i dativ pluralis. Den totala enigheten om att **gestumr** kommer från urnordiska *gastir* 'gäst' belyses av följande beskrivning: "**gestumr** hörer till det sikreste sikre i det runiske materiale" (Andersen 1956 s. 10). Som en direkt motpol till **gestumr** 'gäster' uppfattas **borumr** 'söner', 'bebyggare', 'i landet boende' etc. Här råder dock viss oklarhet beträffande ordets exakta härledning (se t.ex. Kock 1921 s. 3, Lindquist 1923 s. 116 f., Marstrander

1952 s. 128, Nielsen 1968 s. 40 och Grønvik 1987 s. 119).

De varierande tolkningarna beror således huvudsakligen på hur man uppfattar kombinationerna **ha/ha**. Men vart de än hänförs och hur de än tolkas, bedöms de som helt likvärdiga inbördes trots att de innehåller två olika *a*-runor: *** - f**. Så förklarar t.ex. Wimmer (1887 s. 200, not) att de båda runorna används "in derselben bedeutung", Jacobsen (1935 s. 39) att de står "i ganske samme stilling" och Nielsen (1970 s. 29) att de förekommer "i samme anvendelse". Lindroth (1918 s. 167, not) anser att "något tvivel på identiteten av de båda **niuha, niuha** icke gärna är möjligt", och Agrell (1936 s. 304) skriver: "På Blekingestenerna äro som bekant runorna **f(a)** och *** (A)** varianttecken med samma fonetiska funktion." Den senaste uttolkaren (Grønvik 1987 s. 117) deklarerar likaledes om **haborumr** och **hagestumr**: "äpenbart med identiske førsteledd". Vissa forskare, t.ex. von Friesen 1916, Kock 1921 och Marstrander 1952, kommenterar inte alls

variationen, vilket knappast kan innebära något annat än att de finner den betydelslös.

Med de nuvarande tolkningarna erbjuder emellertid inledningsraderna på Stentoftestenen flera problem. Så är t.ex. "språkformen i inskriftens början icke densamma som i inskriftens senare del" (Kock 1921 s. 13; jfr även t.ex. Marstrander 1952 s. 133: "motsetningen mellan det nutidstro språket i hovedinnskriften og det tradisjonsbundne språket i formelen" samt Nielsen 1968 s. 36). Skillnaden brukar allmänt förklaras med att det är ristarens eget språk som finns i inskriftens början, medan språkformen i den avslutande förbannelsformeln är arkaiserande och avspeglar en betydligt äldre förlaga. Ibland tycks dock "arkaiseringen" förvånansvärt lyckosam. Så konstaterar Nielsen (1960 s. 18) att beträffande **bariutip** "nødsages man til at antage, at formen er arkaiserende saavel ortografisk ved bevarelse af diftongen *iu* og endelsens *i* som morfologisk ved bevarelsen af den dentale endelse".

Även formen **gestumR** medför stora problem, trots att den anses helt säker (jfr ovan). Detta framgår tydligt av en uppsats av Andersen (1956) där det bl.a. heter: "Det har — så vidt jeg ved — ikke været fremhævet inden for nordisk filologi, at Axel Kock har været klar over, at formen **-gestumR** var skæbnesvanger for hans opstilling af *i*-omlydens tre perioder; han har blot ikke nænnet at ødelægge sit smukke system ved en konfrontering med realfilologiske forhold" (s. 9). Andersen behandlar ingående de olika förklaringar som framförts till *i*-omlydet i den plurala dativformen **gestumR**, och han kommer fram till att formen är "absolut fældende for Axel Kocks opfattelse af *i*-omlyden" (s. 14). Jag ska här endast nämna att *i*-omlydet ibland har förklarats vara ett äldre *i*-omlyd, ibland ett yngre, ibland överfört på analogisk väg, ibland helt ljudlagsenligt (se även Nielsen 1960 s. 17 f.). Delade meningar råder också om ändelsen **-umR** ska förklaras som analogiskt övertagen från *a*-stammarna eller som en utveckling **-imR** > **mR** > **-umR** (se Andersen 1956 s. 11 f.).

Formen **gestumR** är unik även i ett annat avseende, nämligen genom att **e**-runan **ǃ** an-

vänds för att beteckna *i*-omlyd av *a*; jfr Nielsen (1960 s. 14): "de ældste omlydte former har *a* (bortset fra **gestumR**)". Så betecknas *i*-omlyd av *a* med **a**-runor på den sena 24-typiga Eggjuminskriften "skønt omlyden her kunde være betegnet ved **e**-runen (jfr. **gestumR** Stentofte [...])" (Nielsen 1960 s. 15). Agrell (1936 s. 311) noterar också det oväntade i användningen av **e**-runan i **gestumR**.

Som ytterligare ett problem uppfattar jag variationen av runtecken för *a* i de båda inledningsraderna eller snarare förekomsten av **a**-runan **ǃ** i andra raden. Den första radens **a**-runa ***** används nämligen i inskriften i övrigt genomgående som tecken för *a* (totalt förekommer runan 20 gånger), medan **ǃ** står helt isolerad. Som framgått ovan har de flesta forskare inte tillmätt denna teckenvariation någon betydelse. När den isolerade förekomsten av **ǃ** överhuvudtaget kommenteras sker det oftast i en parentes med ord som "fejlristning" (Nielsen 1968 s. 40), "wohl irrtümlich archaisierend statt *****" (Krause 1937 s. 514), "med bevaring af den gamle *a*-form" (Jacobsen 1935 s. 44). Lindquist (1923 s. 160) konstaterar helt i förbigående att runan "säkerligen" är "ett minne" av ett äldre skrivsätt. Agrell (1936 s. 312) understryker dock det oväntade och förvånande i bruket av två olika runor: "En iögonenfallande egendomlighet är användandet av runan **a** (**ǃ**) i **ha-** i st. f. **A** (*****) såsom rakt ovanför." Han betraktar det emellertid enbart som "ett kryptografiskt konstgrepp" och låter det inte påverka sin grundläggande tolkning av de enskilda enheterna **haborumR** och **hagestumR**. Klingenberg (1973 s. 233) noterar om formen **ha**: "wo sich die eine *asur*-Rune wohl nicht nach phonologischem Denken erklären lässt ('ohne lautlichen Unterschied', W. Krause), vielleicht aber nach dem Schriftendenken der Runenzeit". Han följer här närmast Agrells linje då runornas olika talvärden är av stor vikt i hans resonemang. Att dock möjligheten att de båda runorna avspeglar olika ursprung har föresvävat Klingenberg framgår av en not (a. a. s. 238) där han efter sin hänvisning till olika tolkningar av **ha/ha** tillfogat frågan: "Oder: **ha-** zu **hawo* 'Bezirk'; **ha-** zu **hanhu* 'Ruderklamp'?"

Att förklara förekomsten av den andra radens \mathfrak{F} i stället för väntat \mathfrak{K} som en betydelselös variation, en arkaiserande runform eller en felristning tycks mig inte särskilt övertygande. En betydelselös variation hör definitivt inte hemma i de två inledningsraderna, som är helt parallellt uppbyggda både stilistiskt och ristningsmässigt: de inleds bägge med **niuh** och avslutas med ett substantiv i dativ pluralis; den andra radens runor är placerade direkt under sina motsvarigheter i den första med iakttagande av stor symmetri även i själva utformningen av runorna. Att då försvaga parallellismen med \mathfrak{F} i stället för att förstärka den med \mathfrak{K} är närmast oförsvärbart. Alternativet att ristaren medvetet använt en arkaiserande runform just i den andra raden verkar också egendomligt. Om han ville visa att han kände till runformen \mathfrak{F} borde han rimligen antingen använt den i både första och andra raden eller också låtit bägge få normalformen \mathfrak{K} (som är fallet i rad 3 och 4 som inleds just med \mathfrak{K} , ristade direkt under varandra) och sparat den arkaiserande formen \mathfrak{F} till någon av de övriga förekomsterna av *a*, som samtliga är betecknade med \mathfrak{K} . En arkaiserande runform skulle för övrigt bättre ha passerat in i den avslutande förbannelsformeln som har ansetts arkaiserande även rent språkligt. Risken för felristning av en **a**-runa tycks mig också minimal just i den andra raden, när normalformen \mathfrak{K} står rakt ovanför och när de fyra första runorna kopierats exakt utan missöden. Den enda av de hittills givna förklaringarna som i någon mån kan försvara valet av \mathfrak{F} i stället för \mathfrak{K} tycks mig vara Agrells hypotes. Jag anser dock att namn- och talmagiska förklaringar bör tillgripas först när alla rationella förklaringsmöjligheter är uttömda.

Den naturligaste förklaringen till att \mathfrak{F} förekommer på Stentofstensinskriften är den fonologiska d.v.s. att \mathfrak{F} betecknar ett annat ljud än \mathfrak{K} — precis som i senare 24-typiga ristningar, t.ex. Setrekammen och Eggjumstenen. Även på den blekingska Istabysten används de olika **a**-runorna (i de grafiska formerna \mathfrak{F} och \mathfrak{H}) i en helt rationell fonologisk distribution — liksom de 16-typiga inskrifternas **a**-runor \mathfrak{F} och \mathfrak{H} . Gemensamt för dessa olika inskrifter

är att \mathfrak{F} (b) betecknar nasalerat *a* framför bevarad eller förlorad nasal (på Istabysten även svarabhakti-*a*; svarabhakti-vokal betecknar med en från sanskritgrammatiken hämtad term en inskjuten hjälpvokal). Som ovan framgått har emellertid tidigare forskare enhälligt avvisat den fonologiska förklaringen, då man a priori tycks ha utgått ifrån att placeringen mellan **niuh** och **borumr/gestumr** måste innebära att de båda runorna har samma fonetiska värde. Så resonerar t.ex. Grønvik (1987 s. 117): "variasjonen I **haborumr**: II **hagestumr**, åpenbart med identiske førsteledd, viser at \mathfrak{F} her ikke har noen annen lydverdi enn \mathfrak{K} . Runetegnene \mathfrak{F} og \mathfrak{K} brukes altså ennå ikke til å skille mellom oral og nasal *a* (eldste belegg på dette skillet er Setrekammen)." Jacobsen (1935 s. 44 ff.) förklarar i sin översikt över bruket av olika **a**-runor i de 24-typiga inskrifterna att Stentofsten (liksom Björketorp) avspeglar ett särskilt stadium då \mathfrak{K} -runan (liksom tidigare \mathfrak{F} -runan) användes för alla *a*-ljud, medan en differentiering kan iaktas först på Istabysten. Enligt min uppfattning ger emellertid de gängse tolkningarna ingen ledning i fråga om hur Björketorp- och Stentofstensinskrifternas ristare normalt markerade nasalerat *a*, endast att de markerade rent *a*-ljud och svarabhakti-*a* med \mathfrak{K} . På Björketorpstenen förekommer ingen \mathfrak{F} -runa, men enligt nuvarande tolkningsförslag heller inget nasalerat *a* eller *a* framför nasal — jag räknar förstås inte med runföljden **Am** i **heramalaur**, där **A** är svarabhakti-*a*. Att \mathfrak{F} -runan saknas på just denna sten ger alltså inget besked om hur ristaren skulle ha markerat nasalerat *a* — liksom avsaknaden av **w**-runan \mathfrak{P} inte innebär att han inte skulle ha känt till runan. På Stentofstenstenen förekommer på samma sätt vokalen *a* framför nasal endast i runföljden **Am** i **heramalar** — även här tolkas **A** som en markering av svarabhaktivokal. Så vitt jag kan finna saknas alltså stöd för uppfattningen att Stentofstens ristare inte skilde på nasalerat och icke-nasalerat *a*.

Låt oss alltså anta att \mathfrak{F} -runan på Stentofstenstenen är avsiktligt vald av helt rationella, fonologiska skäl, nämligen därför att den betecknar ett *a* som nasalerats av en efterföljande bevarad eller förlorad nasal. Att ingen

nasalruna följer efter \mathfrak{f} behöver inte betyda att nasalen fallit bort i uttalet, eftersom den följande runan är \mathfrak{g} och en nasal i runskrift kan lämnas obetecknad framför homorgan klusil konsonant (Wessén 1965 s. 29, DR spalt 866 f. och Nielsen 1968 s. 91, not 2). Efter den idag mest accepterade läsningen \mathfrak{niu} i radens början skulle vi således kunna utläsa återstoden av raden som $\mathfrak{ha}^n\mathfrak{gestumr}$ eller $\mathfrak{ha}(\mathfrak{n})\mathfrak{gestumr}$. (Med (\mathfrak{n}) avser jag här ett \mathfrak{ng} -ljud, som är den nasal som är homorgan med klusilen \mathfrak{g} .) Eftersom inga skäl finns att anta att en nasal skulle förloras framför \mathfrak{g} väljer jag den senare av de två läsningarna, d.v.s. att \mathfrak{f} betecknar ett a som fått en nasal klang på grund av en kvarstående, men i skrift ej särskilt betecknad nasal.

Ordet $\mathfrak{ha}(\mathfrak{n})\mathfrak{gestumr}$ vill jag tolka i anslutning till urgermanska $*\mathfrak{hangistar}$, Vernersk växlingsform till $*\mathfrak{hanhistar}$, egentligen superlativ av adjektivet $*\mathfrak{hanha}$ 'snabb'. Medan $*\mathfrak{hanhistar}$ ljudlagsenligt utvecklats till nusvenskans $\mathfrak{h\dd{a}st}$ (jfr Rökstenens \mathfrak{histr}), finns den nusvenska motsvarigheten till formen $*\mathfrak{hangistar}$ i ordet \mathfrak{hingst} (Hellquist 1922: uppslagsorden $\mathfrak{h\dd{a}st}$ och \mathfrak{hingst}).

Efter a -synkope liksom i de egennamn som finns i inskriften, $\mathfrak{H\dd{a}riwola\mathfrak{f}r}$ och $\mathfrak{H\dd{a}puwola\mathfrak{f}r}$, skulle vi få en singular nominativform $*\mathfrak{hangistr}$ med en plural dativform $*\mathfrak{hangistumr}$. Med denna form överensstämmer $\mathfrak{ha}(\mathfrak{n})\mathfrak{gestumr}$ på Stentofstenen utom i ett avscende, nämligen i fråga om mellanstavelens vokal, där vi skulle ha väntat en \mathfrak{i} -runa i stället för en \mathfrak{e} -runa.

Hur ska då stavningen med \mathfrak{e} förklaras? Ett alternativ är att tolka \mathfrak{e} som beteckning för ett verkligt \mathfrak{e} -ljud, d.v.s. att mellanstavelens \mathfrak{i} -ljud försvagats till ett \mathfrak{e} -ljud eller också synkoperats och sedan ersatts med ett \mathfrak{e} -ljud. En sådan utveckling av ordet $*\mathfrak{hangistr}$ finns ju i de västgermanska språken, vilket framgår av de exempel som ges hos de Vries (1961 s. 226): "ac. $\mathfrak{hengest}$, \mathfrak{hengst} , afr. \mathfrak{hanxt} , \mathfrak{hengst} , \mathfrak{hingst} , afränk. $\mathfrak{chanzisto}$, $\mathfrak{chengisto}$ [...] ahd. $\mathfrak{hengist}$, mhd. $\mathfrak{hengest}$, \mathfrak{hengst} (> adä. \mathfrak{hengst} > aschw. $\mathfrak{hengist}$, $\mathfrak{hingist}$ ". Att stavvokalen \mathfrak{a} i dessa fall ersatts med \mathfrak{e} avslöjar dock att denna utveckling är relativt sen, d.v.s. har skett först efter det att \mathfrak{i} -omljud inträffat (jfr även

Hesselman 1948–53 s. 373: $*\mathfrak{batiztan} > \mathfrak{ba\mathfrak{t}\mathfrak{e}\mathfrak{st}\mathfrak{an}}$ ").

Ett annat — och förmodligen troligare — alternativ är att tolka \mathfrak{e} -runan som en beteckning för ett \mathfrak{i} -ljud. En sådan tolkning skulle inte vara unik, utan helt förenlig med den speciella användning av \mathfrak{e} -runan, som tidigare uppmärksammats just för de blekingska inskrifternas vidkommande. Så förklaras i DR (spalt 951 Anm. 2): "I tre af Stentofte-Björketorp-gruppens inskrifter träffes, v.s.a. normal brug, anvendelse af \mathfrak{e} -runen, svarende til en \mathfrak{i} -lyd." Jacobsen anmärker om dessa inskrifter: " \mathfrak{i} -elementet udtrykkes jo ofte ved \mathfrak{e} " (1935 s. 35; jfr även s. 27). I en not på s. 39 förtydligar hon närmare i vilka ord det "må [...] anses for sikkert, at \mathfrak{M} er tegn for en \mathfrak{i} -lyd (eller hellere et \mathfrak{i} -element)", nämligen för Stentoftens del " $\mathfrak{hid}\mathfrak{M}\mathfrak{R} = \mathfrak{h}(\mathfrak{a})\mathfrak{id}\mathfrak{ir}$, $\mathfrak{AR}\mathfrak{ag}\mathfrak{M}\mathfrak{U} = \mathfrak{aragiu}$ ", och i vilka det kan diskuteras om ett \mathfrak{e} - eller ett \mathfrak{i} -ljud avsetts; jfr även t.ex. Agrell 1936 s. 212 not 1: "I Stentofstenens text växlar \mathfrak{i} med \mathfrak{e} (liksom \mathfrak{u} med \mathfrak{o})", Nielsen 1968 s. 36 och Klingenberg 1973 s. 98. En stavning av $\mathfrak{hangistumr}$ med en \mathfrak{e} -runa, d.v.s. som $\mathfrak{ha}(\mathfrak{n})\mathfrak{gestumr}$, skulle alltså väl passa in i det ortografiska mönstret för inskriften i övrigt.

Det nusvenska ordet \mathfrak{hingst} räknas som lånord från tyskan (Hellquist 1922). Enligt Söderwall (1884–90) är det första svenska belägget från 1332. Då används det i ett testamente den 9 mars till Strängnäs domkapitel, där det bl. a. heter: "famulo meo benedicto jonsson vnum equum dictum hingest" (Svenskt Diplomatarium 4 s. 258). Andra belägg från 1300- och 1400-talet är "hinghist", "hengist", "hingest", "hingxsta" och "hinghästafola". Växlingsformen med \mathfrak{g} kan emellertid ha funnits tidigare även på nordisk botten. Hellquist (1922) anger under uppslagsordet \mathfrak{hingst} : "Hit hör det sagohistoriska ags. (möjl. egentl. danska) kunganamnet $\mathfrak{Hengest}$." I Beowulfkvädet nämns $\mathfrak{Hengest}$ som ledare för en grupp danska krigare på besök i Frisland. Hos Beda är bröderna $\mathfrak{Hengest}$ och \mathfrak{Horsa} ledare för de tre skeppsbesättningar saxare, angler och jutar som inkallats av den brittiske kungen för att driva tillbaka en invasion från norr. Ibland har

dessa båda Hengest tolkats som en och samma person. "If this interpretation could be accepted, we should be able to see in Hengest the progress of one chieftain from Denmark, through Frisia to south-eastern Britain within the period c. 400–450" (Blair 1962 s. 15). Om namnet *Hengest* verkligen har ett danskt ursprung tyder det på att även växlingsformen med *g* hade hemortsrätt i Norden på 400-talet. Detta kan jämföras med Krauses (1932 s. 158) iakttagelse att både *hanha-* och *hanga-* förekommer i forntyska namn som förled framför samma efterled, t.ex. *Hangbert* och *Hahbert*, *Hancolf* och *Haholf*. För exempel på nordiska växlingsformer med *g:h* se Noreen 1923 s. 230 f.

Med tolkningen **ha(n)gestumr** 'hingstar' i stället för **hagestumr** 'höga gäster', 'Odinsgäster' etc. faller naturligtvis också tolkningen av **borumr** som en parallell till **gestumr**. I stället bör **haborumr** innehållsmässigt vara en parallell till **ha(n)gestumr** 'hingstar'.

Runföljden **haborumr** förstår jag som en form av germanska **habrak* 'bock'. Ordet som är en motsvarighet till latinets *caper* kan enligt reglerna för grammatisk växling uppträda med konsonanterna *f* eller *þ* (Krahe 1948 s. 79); jfr t. ex. fornvästnordiska *hafr*, fornengelska *hæfer* och ostfrankiska *haberling* (de Vries 1961 s. 201). Om ordets förekomst i svenska ortnamn se Lindberg 1950.

Också vid **habrak* bör *a*-synkope ha inträffat: **habrr*, men förmodligen ännu inte assimilation till **habr*. Dativ pluralis av **habrr* blir **habrumr*, d.v.s. **habrumr**. Stentofteinnskriftens **haborumr** kan motsvara denna form om man tolkar **o**-runan som en beteckning för svarabhaktivokal, d.v.s. **hab^orumr**. I konsonantkombinationer med *r* brukar ju i runskrift en svarabhaktivokal ofta sättas in. I urnordiska inskrifter är denna visserligen oftast markerad med en **a**-runa, men att även någon annan vokalsruna kunde användas visar t.ex. ett fall av svarabhakti-**e** på just Stentofstenen (Krause 1971 s. 84). Liksom svarabhaktivokalens kvalitet i 16-typiga inskrifter beror av den närmast följande vokalen (se Noreen 1904 s. 147, t.ex. **buru** bro, **turuknapi** dru(n)knap) kan **o**-runan i **hab^orumr** bero av den följande *u*-vokalen; jfr

Jacobsen (1935 s. 39 not) om de blekingska inskrifternas användning av **o**-runan för både *o*- och *u*-ljud.

Både **ha(n)gestumr** och **hab^orumr** står i dativ pluralis, föregångna av räkneordet **niu**. Subjekt, finit verb och akkusativobjekt finns i den tredje raden, där jag helt ansluter mig till den gängse tolkningen, d.v.s. *Hapuwolfk* gav 'jara' (gott år, god årsväxt.) Vanligen brukar de båda dativerna tolkas så att de anger åt vilka *Hapuwolfk* gav god årsväxt. Denna möjlighet faller förstås med min tolkning. I stället ser jag dativen som instrumental, d.v.s. den anger det medel varmed *Hapuwolfk* åstadkom god årsväxt (jfr Nygaard 1905 s. 107 om instrumental dativ vid exempelvis verbet *blóta*). Speciellt i eddadiktningen, som ju uppvisar klart arkaiska drag, är det vanligt med en instrumental dativ "ved Verberne at glæde med Noget, skjænke, pryde med Noget: [---] blóta einu 'offre Noget'" (Nygaard 1865 s. 18).

Min tolkning blir således:

Med nio bockar
 med nio hingstar
 gav *Hapuwolfk* gott år.

Denna tolkning har följande rent språkliga fördelar:

– **f**-runan blir helt logisk; den betecknar något annat än **þ**, nämligen ett *a* som nasalerats av en efterföljande, men i runinskriften obe-tecknad nasal. **f**-runan behöver således inte förklaras som en felaktig, arkaiserande eller magisk ristning.

– Problemet att förklara det tidiga *i*-omljudet i formen **gestumr** försvinner — och därmed också det absolut fällande beviset mot Kocks omljudsteori.

– Det enda exemplet på **e**-runan som beteckning för *i*-omljud av *a* bortfaller.

– Ändelsen **-umr** blir naturlig, då bägge substantiven enligt min tolkning är *a*-stammar. Man behöver varken laborera med en på analogisk väg överförd ändelse eller med en särskild inskottsvokal framför **-mr**.

– De antagna språkskillnaderna mellan inledningsraderna och den avslutande besvärjelseformeln försvinner, då hela inskriften kan föras tillbaka till ett äldre språkskede

fr. a. genom att den betydligt senare formen **gestumr** avlägsnas. Avslutningsformelns språk (med t.ex. formen **bariutip**) behöver alltså inte förklaras som arkaiserande.

Min tolkning förutsätter följande:

– nasalerat och icke-nasalerat *a* betecknas med olika **a**-runor;

– **o**-runan i **haborumr** är beteckning för svarabhaktivokal;

– nasalen framför **g** är obetecknad;

– **e**-runan i **ha(n)gestumr** betecknar ett *i*-ljud (*i*-element) liksom **e**-runorna i **Arageu** och **hider** i samma inskrift redan tidigare har antagits göra.

Med min tolkning blir inskriften ett minnesmärke över ett offer, vars omfattning i sig utgör en trolig anledning till att uppföra ett monument. Om inskriften gäller ett gudaoffer passar också den avslutande besvärjelseformeln mot den som förgriper sig på detta minnesmärke helt in i bilden.

Tolkningen 'med nio bockar, med nio hingstar' gör inskriften till en konkret illustration till de nordiska offerceremonierna med nio offerdjur av maskulint kön som Adam av Bremen berättar om. Redan tidigare har för övrigt nioalet i inskriften satts i samband med hans skildring. Så gör t.ex. Marstrander (1952 s. 128 f.): "Jeg er overbevist om at Stentofteinskriften er hogd på Hapuwolfs tid og at den kommemorerer 9 grøderike år i hans regeringstid, en offerperiode på 9 år svarende til den niårige offerterminen ved storhovene i Uppsala og Leire."

Tolkningen kan också knytas till de talrika fynden av djurben i Skedemosse, som utvisar att hästen var det vanligaste offerdjuret. Där finns emellertid ingen speciell könsfördelning, utan båda könen är representerade i ungefär lika stort antal. Däremot ingår i det danska Nydamfyndet ben av tre hästar, alla hingstar (Hagberg 1963 s. 154).

Stenens ursprungliga placering blir naturligtvis av speciellt intresse om inskriften tolkas som en offerinskrift. De delvis divergerande uppgifter som finns redovisas ingående av von Friesen (1916 s. 36 ff.). Här kan nämnas att en uppgiftslämnare berättar att han på 1820-talet sett "en runsten, som stengärdesläggare uppbrutit nära det kärr som för-

menas hafva förenat Sölvesborgs hafsvik med sjön Vesan i Gammalstorps socken" (cit. efter von Friesen 1916 s. 36). Närheten till vatten leder tankarna till offerfynd som nedlades i mossar, sjöar och källor. Andra resta stenar berättas ha stått i runstenens närhet, men uppgifterna divergerar något i fråga om den exakta inbördes placeringen, t.ex. om runstenen stått inne i en domarring eller endast i anslutning till en sådan. Nerman (1953) har tagit domarringen som utgångspunkt för sitt stöd av Lindquists datering av runstenen till första hälften av 500-talet. Denna datering har dock flertalet runologer avvisat som alltför tidig framför allt av språkliga skäl. (Beträffande olika ståndpunkter i dateringsfrågan se Nielsen 1970 s. 26 f.)

I denna uppsats har jag inte behandlat inskriftens fjärde rad, som är en parallell till den tredje genom det inledande namnet *Harivolaf*. Eftersom flera runor i slutet av raden nästan helt är bortvittrade är läsningen osäker (om olika läsningar se t.ex. Jacobsen 1935 s. 16 ff., Nielsen 1968 s. 37 och Grønvik 1987). En föreslagen läsning är **magiusnuhwe** där **magiu** kan tolkas som en dativform av *magur* 'son'. Innan en i sammanhanget lämplig tolkning av **snuhwe** eller eventuellt **snuhle** föreslagits kan man emellertid endast spekulera över om denna rad berättar om ett människoffer. Jag lämnar därför tills vidare den fjärde raden helt obehandlad.

Referenser

- Adamus Bremensis, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (herausgegeben von B. Schmeidler). Editio tertia. 1917. Hannover. Leipzig.
- Agrell, S. 1936. Lönnskrift på magiska runstenar. *Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olsson den 9 juni 1936*. Lund. Köpenhamn.
- Andersen, H. 1956. Urnordisk *gestumr* og dens betydning for i-omlyden. *Festskrift til Peter Skautrup 21. januar 1956*. Aarhus.
- Antonsen, E. 1975. *A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions*. Tübingen.
- Blair, P. H. 1962. *An Introduction to Anglo-Saxon England*. Cambridge.
- Brate, E. 1918. Anmälan av von Friesen 1916. *Arkiv för nordisk filologi* 35.

- de Vries, J. 1961. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden.
- DR = *Danmarks runeindskrifter* ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. Text. 1942. København.
- Friesen, O. von 1916. *Lister- och Listerby-stenarna i Blekinge*. Uppsala.
- Grønvik, O. 1987. *Fra Ågedal til Setre. Sentrale runeindskrifter fra det 6. århundre*. Oslo - Bergen - Stavanger - Tromsø.
- Hagberg, U. E. 1961. Skedemosse - en första presentation. *Fornvännen* 56.
- 1963. Blotare i Skedemosse *Tor* 1963.
- 1967. *Skedemosse. Studier i ett öländskt offerfynd från järnåldern*. Stockholm.
- Hellquist, E. 1922. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund.
- Hesselman, B. 1948-53. *Huvudlinjer i nordisk språkhistoria*. Nordisk kultur III-IV, Uppsala. Stockholm.
- Holtsmark, A. 1970. *Norrøn mytologi. Tru og mytar i vikingtida*. Oslo.
- Jacobsen, L. 1935. *Forbandelsesformularer i nordiske runeindskrifter*. Stockholm.
- Klingenberg, H. 1973. *Runenskrift - Skriftdenken. Runeninschriften*. Heidelberg.
- Kock, A. 1921. Till tolkningen av urnordiska runinskrifter. *Arkiv för nordisk filologi* 37.
- Krahe, H. 1948. *Germanische Sprachwissenschaft I*. Zweite Auflage. Berlin.
- Krause, W. 1932. Eine altgermanische Bezeichnung des Pferdes und der Runenstein von Möjbro. *Arkiv för nordisk filologi* 48.
- 1937. *Runeninschriften im älteren Futhark*. Halle (Saale).
- 1971. *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*. Heidelberg.
- Lindberg, C. 1950. *Havsto. Namn och bygd* 38.
- Lindquist, I. 1923. Galdrar. De gamla germanska trollsångernas stil undersökt i samband med en svensk runinskrift från folkvandringstiden. *Göteborgs Högskolas årsskrift. Band XXIX*. Göteborg.
- Lindroth, H. 1918. Till den urnordiska inskriften på Stentoftens-stenen. *Studier tillegnade Esaias Tegnér den 13 januari 1918*. Lund.
- Marstrand, C. 1952. *De nordiske runeindskrifter i det eldre alfabet*. I. Særtrykk av Viking 1952, utgitt av Norsk Arkeologisk Selskap.
- Nerman, B. 1953. Arkeologisk datering av Lister- och Listerbystenarna. *Fornvännen* 48.
- Nielsen, K. M. 1960. Til runedanskens ortografi. *Arkiv för nordisk filologi* 75.
- 1970. *Om dateringen af de senurnordiske runeindskrifter, synkopen og 16 tegns futharken*. København.
- Nielsen, N. Å. 1968. *Runestudier*. Odense.
- Noreen, A. 1904. *Altschwedische Grammatik*. Halle.
- 1923. *Altisländische und Altnorwegische Grammatik*. Vierte vollständige umgearbeitete Auflage. Halle (Saale).
- Nygaard, M. 1865. *Eddasprogets Syntax*. Bergen.
- 1905. *Norrøn syntax*. Kristiania.
- Svenskt Diplomatarium* utgivet af Bror Emil Hildebrand. Fjerde Bandet. Åren 1327-1340. 1853. 1856. Stockholm.
- Stenberger, M. 1971. *Det forntida Sverige*. Andra upplagan. Stockholm.
- Söderwall, K. F. 1884-90. *Ordbok över svenska medeltidsspråket*. Första bandet, Lund.
- Wessén, E. 1965. *Svensk språkhistoria. I*. Sjunde upplagan. Stockholm, Göteborg, Uppsala.
- Wimmer, L. F. A. 1887. *Die Runenschrift*. Berlin.